

Dzimte? Dzimums?

Starpdisciplīnu
akadēmiskā diskusija par dzimumu līdztiesības
jēdzieniem. LM/LU SZF, Rīga, 2016. gada 11.marts

Mg.Phil. **Ginta Vēja**

Rīgas Stradiņa Universitātes
Humanitāro zinātņu katedra

Dzimuma/dzimtes nošķirums: vēsturiskā motivācija

- Lai mazinātu iespējamus pārpratumus jēdzienu “dzimums” (*sex*) un “dzimte” (*gender*) interpretācijās, nepieciešams ievērot nošķiruma rašanās vēsturisko kontekstu.
- Proti, iebildumiem pret t.s. bioloģisko determinismu.

Edward H. Clarke, *Sex in Education; or, A Fair Chance for Girls*, 1873:

- „Slimo palāta, nevis skolas klase; [...] slimnīca, nevis augstskola, darbnīca vai pieņemšanas telpa, atklāj bēdīgās sekas, ko sievietēm izraisījušas modernās sociālās paražas, modernā izglītība un modernie darba veidi.”*

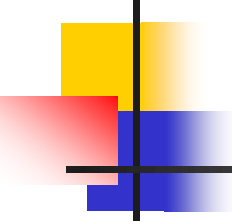
*Starp Klārka minētajām ligām ir menorāģija, dismenoreja, amenoreja, hronisks un akūts *oophoritis*, *prolapsus uteri*, neauglība, histērija, depresija, neiralģija, horeja u.c. - “dabas paņēmienu vīriešu un sieviešu sodīšanai ir tikpat daudzi skaitā, cik viņu orgāni un funkcijas”. (Clarke, 1875/2006, 78)

Lilijas un rozes: dzimumu dimorfisms

- *„Lilija nav sliktāka par rozi, nedz arī ozols – pārāks par āboliņu: tomēr lilijas lieliskums ir viens, bet ozola – cits; un ozola derīgums nav āboliņa derīgums. Tā ir slikta dārzkopība, kas tos visus audzē vienādi.”*
- Jautājums, kas mums sev jāuzdod, nav *„vai sieviete drīkst darīt to, ko spēj?”*, bet gan – *„ko viņa spēj?”*.
- Šis jautājums ietver nākamo: *„ko viņa spēj vislabāk?”*
- Atbildes meklējamas ar fizioloģijas, nevis abstraktu ētisku vai metafizisku principu palīdzību.

“[I]zgriez uz ārpusi sievietes, pavērs [..] uz iekšpusi un pārloki uz pusēm vīrieša, un redzēsi, ka tie ir vienādi visādā ziņā”.*

- Tur, kur Klārka laikabiedri un vairums Rietumu sabiedrību mūsdienās redz dzimumspecifisku anatomiju, sengrieķu ārsts un filozofs **Galēns*** (2. gs.) saskatīja *homoloģiju*.
- Atšķirības starp sieviešu ķermeņiem un vīriešu ķermeņiem skaidrojamas ar to pamatā esošu metafizisku hierarhiju: sievietēs „dzīvības siltuma (pilnības) trūkums ir radījis to struktūru aizturi iekšpusē, kuras vīrietim ir redzamas ārpusē”.
(Laqueur, 1990, 4)

Skat. piemēram, Renesanses anatomu zīmējumus: Andreas Vesalius, “Tabulae sex” (1538)

Marss un Venēra?

■ Vēsturnieka Tomasa Lakēra (*Thomas W. Laqueur*) hipotēze pētījumā *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud* (1990)*: notikusi paradigmu maiņa dzimumu konceptualizācijā, radikālam dzimumu dimorfismam** nomainot “viena dzimuma/miesas” (*one sex/one flesh*) modeli.***

*Lakēra uzmanības centrā ir Eiropas kultūras areāls.

**Priekšstats par sievietēm un vīriešiem kā anatomiski pretējiem un nesavienojamiem (tomēr savstarpēji papildinošiem) dzimumiem.

*** Lakērs to datē ar 18. gs., taču šāda versija tikusi apstrīdēta, piemēram, argumentējot, ka dzimumu dimorfisms plaši pārstāvēts jau 16. un 17. gs. (Stolberg, 2003)

Bioloģija -> Sociālās normas

BD pozīciju tā 19. gs. versijā raksturo:

- (1) “Visaptveroša dzimuma aina” (Moi, 1999: 6);
- (2) pārlicība, ka zinātne (bioloģija) spēj izšķirt (un tai jāizšķir) jautājums par sievietes lomu sabiedrībā.

“Visaptverošais dzimums”

- “Tieši tāpat kā olšūna, liela, labi barota un pasīva, ir celulāra sievišķo iezīmju izpausme, arī vīrišķā nelielākais izmērs, mazākais barošanās ieradums un dominējošās aktivitātes ir apkopotas spermā. [..] Ja anaboliskā un kataboliskā pretstats, tik klaji redzams dzimumelementos, ir fundamentāls, sagaidāms, ka atradīsim to piesātinām organismu viscaur [..] Parasti tā ir tiesa, ka vīrieši ir aktīvāki, enerģiskāki, dedzīgāki, kaislīgāki un mainīgāki, sievietes – pasīvākas, konservatīvākas, gausākas un stabilākas.” (Geddes, Thomson, 1889, citēts no: Moi, 1999, 18)

Dzimuma/dzimtes nošķiruma funkcija

■ Sākotnējais dzimuma/dzimtes jēdzienu lietojums feministiskajās teorijās:

- ✓ ļāva saglabāt dzimuma agrāko nozīmi – ka pastāv reālas, bioloģiskas iezīmes, kuras raksturo sievietes un vīriešus –, vienlaikus
- ✓ ierobežojot pretenzijas skaidrot *visas* atšķirības kā dabiskus dotumus vai to rezultātu (pret *bioloģisku redukcionismu* un *determinismu*).
- „Dzimte” kā sociāla kategorija deva iespēju skaidrot sievišķības un vīrišķības vēsturisko un kultūras daudzveidību un apšaubīt vispārinājumus par sieviešu un vīriešu „būtību”.
- Bet – *vai pietiekami?* Bioloģiskā fundamentisma kritika (Nicholson, 1994)

Sex/gender nošķiruma kritikas piemēri:

- nav inteligibls (Butler, 1990);
- uztur spēkā dihotomiskus dalījumus („vai nu/vai” pāros) - daba/kultūra, bioloģija/sabiedrība, ķermenis/gars u.tml. *duālisms* -, nepieļaujot citus realitātes strukturējumus (“gan viens, gan otrs”, “ne viens, ne otrs”) (Prokhovnik, 1999);
- tā teorētiskajā ietvarā nav iespējams sniegt *iemiesotas subjektivitātes** aprakstu, neieslīgstot redukcionismā: „Vai uzskatu, ka sievietē ir dzimums plus dzimte, nekas cits kā tikai dzimums vai nekas cits kā tikai dzimte, reducēju viņu uz dzimumu atšķirību (*sexual difference*).” (Moi, 1999, 35)

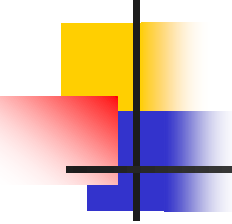
*Par labu “dzimtes” nojēguma saglabāšanai *sociālo institūciju* teoretizēšanā skat., piemēram, Young, 2005.

Nepieciešams nošķīrums?

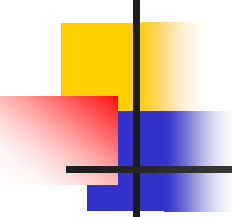
- “Dzimtes” jēdziens pats par sevi vēl nepasargā no aplamiem vispārinājumiem:
  - dzimuma/dzimtes nošķīrums nevar veikt visu darbu, kas jāveic argumentācijai. (Moi, 1999)

“Jēdziens “mātīte” (*femelle*) ir noniecinošs nevis tāpēc, ka tas iezemē sievieti dabā, bet tāpēc, ka tas iesloga viņu viņas dzimumā.”*

- Piemēram, sekojot Simonai de Bovuārai*, mēs varētu argumentēt, pamatojot, kāpēc:
  - 1) dzimums nav visaptverošs (“olšūna nav sievišķs homunkuls, sieviete – gigantiska olšūna”);
  - 2) bioloģija (zinātne) nevar pamatot sociālās normas;
  - 3) sociālās normas nav bioloģisko faktu izpausme;
  - 4) sociālās hierarhijas nevar tikt izskaidrotas vai pamatotas ar bioloģiju. (Moi, 1999, 70)

-
-
- Šobrīd Latvijas publiskajās diskusijās lietotie argumenti liecina, ka “dzimtes” (*gender*) jēdziens nav zaudējis savu sākotnējo vēsturisko aktualitāti.
  - Dzimuma/dzimtes nošķiruma lietojums ārpus akadēmijas sienām ir ļāvis atsegt nereflektētas nostādnes/noklusētus pieņēmumus un uzrāda argumentācijas līkločus, ceļus un neceļus.

Dažas tipiskas argumentācijas problēmas:

Retoriski paņēmieni, aplūveida argumentācija,
“vajag” izsecināšana no “ir”, cēlonības kļūdas,
ad hominem u.c.

Un, protams, *slidkalniņš*.

- “Tik ļoti daudzdzimnātais **dzimumu līdztiesības** darbības virziens par **ģimenes un darba dzīves saskaņošanu** patiesībā slēpj vairākus ļoti bīstamu zemūdens akmeņus, no kuriem galvenie ir **vīrieša un sievietes identitātes dekonstruēšana**.
- Rietumu sabiedrību ir piemēklējusi arī **vīriešu** identitātes krīze: arvien vairāk pieaug to vīriešu skaits, kuri vecumā no 35-55 gadiem izdara pašnāvības, **kuru iemesls ir bijusi vīrieša identitātes zaudēšana**, īpaši sabiedrības zemākajos slāņos (**sievietes ir izglītotākas, vairāk pelna, vīrietis kļūst lieks**).
- Vīriešiem pakāpeniski tiek atsavināts arī **vīrišķības pēdējais bastions** - armija un policija. [..]
- Liela daļa vīriešu, **zaudējot savu identitāti, kļuvuši sievišķīgi**, un labprāt kļūst par **mājsaimniecēm**.
- Vīrišķa identitātes zaudēšanai ir cieša saistība ar nacionālas valsts pastāvēšanu - iztrūkstot **vīrišķās agresivitātes aspektam, kas nepieciešams patriotisma jūtām un savas valsts aizstāvēšanai, nacionālas valsts turpmāka pastāvēšana kļūst neiespējama** [..].”

* Bērziņa, I., Bukbards, R. “Vai Eiropas Savienība ir “bāreņu tautas” ļaunā pamāte?”, pietiek.com, 05.11.2012. Iegūts no:
http://pietiek.com/raksti/vai_eiropas_savieniba_ir_barenu_tautas_launa_pamat_e?nomob [sk. 09.03.2016.]

Paldies par uzmanību!

Izmantotā literatūra:

---

1. Batlere, Dž. [1990] *Dzīmtes nemiers*. Tulk. Dita Ābola. Rīga: „Mansards”, 2012.
2. Haslanger, S. “Ontology and social construction” in *Philosophical Topics*, 23:2 (Fall 1995) 95–125.
3. Laqueur, W. T. *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1990.
4. Moi, T., “What is a Woman? Sex, Gender, and the Body in Feminist Theory”. In *What is a Woman?: And Other Essays*, Oxford University Press, 1999.
5. Nicholson, L. „Interpreting gender” in *Signs*, Vol. 20, No. 1 (Autumn, 1994), pp. 79-105.
6. Stolberg, Michael. *A Woman Down to Her Bones: The Anatomy of Sexual Difference in the Sixteenth and Early Seventeenth Centuries*. In: *Isis* 94/2 (2003), 274–300.
7. Young, I. „Lived body vs. gender: Reflections on social structure and subjectivity” in *On Female Body Experience: "Throwing Like a Girl" and Other Essays*. New York: Oxford University Press, 2005.